

मुळा एज्युकेशन सोसायटीचे

कला वाणिज्य व विज्ञान महाविद्यालयाय

सोनई.ता-नेवासा, जि-अ.नगर

सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यापीठाच्या एमकॉम पदवी करिता सादर करावयाचा.

प्रकल्प अहवाल

शैक्षणिक वर्ष-२०२०-२१

प्रकल्पचे नाव

महिला बचत गट

संशोधक विद्यार्थी

कु.शिंदे सरिखा दत्तान्य

एम.कॉम II

मार्गदर्शक

प्रा.डॉ. श्री. दरंदले एस.आर.

वाणिज्य विभाग

प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की शिंदे सारिखा दत्ताय्य एम.काॅम
भाग २ हिने २०२०-२१

सेमिस्टर चार मधील पेपर क्रमांक ४ प्रोजेक्ट वर्क या
विषया अंतर्गत महिला बचत गट हा प्रकल्पअहवाल सादर
केला आहे.

दिनांक- / /२०२१

स्थळ- सोनई

डॉ दरंदते एस आर

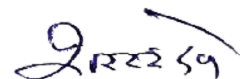
डॉ आदमने एस एल

➤मार्गदर्शकाचे प्रमाणपत्र

प्रमाणित करण्यात येते की कु. शिंदे सारिखा
दत्ताय्य हिना सावित्रीबाई फुले पुणे विद्यपीठ सालंगित
विद्यपीठच्या पदव्युत्तर विभाग कला वाणिज्य व विज्ञान
महाविद्यालयाच्या सोनई यधील एमची विद्यार्थिनी 2 कॉम भाग.
हिने आहे माहीला बचत गट या विषयावर प्रकल्प आहवाल
तयार केला आहे प्रस्तुत प्रकल्प अहवाल माझ्या मार्गदर्शना .
खाली पूर्ण करण्यात आला आहे प्रस्तुत प्रकल्प तिच्या
स्वतःच्या कार्यची निष्पत्ती असून त्याचे संशोधन प्रकल्प
अहवाल पुणे विद्यपीठच्या एमकॉम च्या अध्यादेशातील .
.तरतुदीन अनुसरून आहे असे मी प्रमिणीत करतो

दिनांक - : / २०२०१/

स्थळ- सोनई

डॉ दखते एस आर

➤ प्रतिज्ञापत्र

या संशोधन अहवालात समविष्ठ करण्यात आलेले कार्य हे मी स्वतः केलेले आहे त्यासाठी माला वेळोवेळी मार्गदर्शकाकडून मार्गदर्शन मिळालेमी संशोधांनचे कार्य संधर्भ खेरीज कोणाकडून . असे मी प्रतनीय पूर्वक घोषित .कोणतीही मदद् घेतलेली नाही या संशोधनसाठी उपयोगात आणलील संधर्भ पुस्तके विविध .करते प्रश्नावक्ता या सर्वनाच संधर्भ सूचित मध्ये निदर्शित करण्यात आलेला आहे.

दिनांक- / /२०२१

Sinde.s

विद्यार्थ्यानीचे नाव-

शिंदे सारिखा दत्ताय्य

➤ ऋणनिर्देश

पुणे विद्यपीठच्या पदविका अभ्यास अंतर्गत ज्या वेगवेगळ्या विषयांचा समावेश होतो. विद्यार्थींच्या संशोधन पद्धतीची माहिती व्हावी म्हणून निरनिराळ्या विषयांवर पाहणी करून प्रकल्प अहवाल सादर करण्याचे काम विद्यार्थ्यांकडून पदविका परीक्षा भाग 2 मध्ये घेतलेले. ही संशोधन करण्याची किंवा अहवाल सादर करणाऱ्यांची सांघी माला पुणे विद्यापीठाने उपलब्ध करून दिलेली आहे.

या संशोधना साठी मला जी काही आवश्यक असणारी पुस्तके मसके ग्रंथलयामधील सेवकांनी उपलब्ध करून दिली त्यांचा मी ऋणी आहे. मला संशोधन साठी मार्गदर्शक म्हणून लाभलेले प्रा.डॉ.दरंदले एस.आर.यांचा मी ऋणी आहे. त्यांनी केलेल्या वेगवेगळ्या मार्गदर्शन मुळे मी हा माझा प्रकल्प पूर्ण करू शकलो. इतर माहिती पुरवणारे माझे मित्र व प्रकल्प टाईप व डिझाईन करणाऱ्यांसाठी मदत करणारे माझे सहकारी यांची ही मी ऋणी आहे.

अनु	प्रकरणाचे नाव
१.	प्रस्तावना
२.	<u>बचत गटाची वैशिष्ट्ये</u>
३.	बचत गटाची रचना:
३	<u>बचतगटांना शासनाने पुरविलेले फायदे व योजना</u>
४	<u>बचत गटांचे फायदे-</u>
५	<u>बचतगटाची नियमावली-</u>
६	<u>बचत गटाच्या वैशिष्ट्ये-</u>
७.	<u>बचत गटांद्वारे निर्माण झालेली उद्योजकता</u>
८	<u>बचत गटासंबंधी काम करणाऱ्या संस्था-</u>
९.	<u>बचत गटासाठी आवश्यक कागदपत्रे-</u>
१०.	सांधर्भ

➤ प्रस्तावना-

आपल्या देशातील ग्रामीण भागातील दारिद्र्य निर्मूलनासाठी भारत सरकारने एक विशेष योजना सुरु केली आहे जी राष्ट्रीय ग्रामीण जीवन निर्वाह अभियान म्हणून ओळखली जाते. केंद्र सरकारच्या या योजनेची प्रथम अंमलबजावणी महाराष्ट्र राज्य ग्रामीण आजीविका अभियानाच्या नावाने महाराष्ट्र राज्यात सुरु झाली आहे. महाराष्ट्राच्या ग्रामीण भागातील दारिद्र्य पूर्णपणे निर्मूलन करणे हे या योजनेचे उद्दीष्ट आहे हे खेदजनक आहे. सरकारने सांगितल्याप्रमाणे बँकांनी प्रक्रिया अवलंबली पाहिजे आणि बचत गटांना कार्यालयाच्या शिफारशीनुसार कर्ज मंजूर करावे. बचत गटांसोबत काम करताना असे बरेच प्रश्न वारंवार विचारले जातात. खाली आम्ही त्यासाठी माहिती प्रदान केली आहे.

सोप्या शब्दात आपण म्हणू शकतो की बचतगटांमध्ये दैनंदिन मजुरीवर काम करणाऱ्या लोकांचा एक गट असतो ज्यामध्ये एक व्यक्ती पैसे गोळा करतो आणि ते पैसे गरजू व्यक्तीला देतो. त्याशिवाय गटातील लोक नियमित बचत करतात जेणेकरून गटातील लोकांमध्ये हातभार लागेल. हे एकत्रितपणे गटातील सदस्यांच्या उन्नतीत मदत करते. मायक्रोक्रेडिट वितरणासाठी एसएचजीचा बँकेशी संबंध आहे.

➤ महिला बचत गट म्हणजे काय?

एकाच वाडीवस्तीतील, एकाच सामाजिक, आर्थिक स्तरामधील, समविचारी, समान गरजा असणाऱ्या 10 ते 20 महिलांच्या संघटनेस महिला बचत गट असे म्हणतात.

“A Self Help Group is a Voluntary Association of Homogeneous set of people, either working together or living in the neighborhood, engaged in similar of activity, working with or without registration for the common good of their members.”

*“स्वप्न माझे इवलेसे, दोन्ही बाहूं सामावते,
देऊन उभारी आत्मीयतेला, दहाही दिशांत कीर्ती गाजवते,
मिळून साथ एकमेकांची, झोप माझी उभारते,
उद्योगसेतू बांधताना, बचत गटाची मैत्री माझी वाढवते!....*

➤ बचत गटाची वैशिष्ट्ये

महिला आर्थिक सशक्तीकरणासाठी बचत गटाची गरज. कारण महिलांचा विकास झाला तर सर्व कुटुंबाचा विकास होईल या उक्तीप्रमाणे महिलांना आर्थिक सक्षम करून त्यांना सशक्तीकरणाच्या प्रवाहात आणणे गरजेचे आहे.

1) सामाजिक वैशिष्ट्ये

महिला आर्थिक सक्षम व सशक्तीकरणासाठी महिला बचत गटाची गरज सर्वात जास्त ग्रामीण भागात आहे. कारण या ठिकाणी शाश्वत रोजगार करण्याचे कोणतेही साधन उपलब्ध नसते. त्यामुळे महिलांचा विकास होत नाही. कौटुंबिक दारिद्र्य, शिक्षणाचा अभाव, धाडस नसणे, प्रशिक्षणाचा अभाव या सारख्या बाबीं समोर असल्यामुळे महिलांना सक्षम होता येत नाही.

- गटात सर्वांना बरोबर घेऊन काम केले जाते.
- सर्व महिला समानता या तत्त्वाचे पालन करतात.
- सभासदांमध्ये आस्था, आदर व आपुलकी निर्माण होऊन एकात्मतेची भावना वाढीस लागते.
- स्वयंसहाय्यता गटामुळे महिलांची स्वशक्ती व समूहशक्ती प्रबळ बनते.
- स्वयंसहाय्यता गटात निर्णय व कृती सामुदायिकरीत्या होत असते.

- महिलांना त्यांच्या कलागुणांना वाव देणारे हक्काचे असे व्यासपीठ आहे.
- सभासदांचा एकमेकांवरील विश्वास वृद्धीगत करून एकजूट निर्माण करणे.
- समाज व देशामध्ये फार मोठे परिवर्तन होऊ शकते.
- स्वयंसहाय्यता गटामुळे नितीमूल्ये जोपासली जातात.

२) आर्थिक वैशिष्ट्ये

ग्रामीण भागातील महिलांचा आर्थिक स्तर खूपच कमी असल्यामुळे त्यांचा विकास झालेला नाही. अशा परिस्थितीत महिला आर्थिक सक्षम व सशक्तीकरणासाठी महिला बचत गटाची गरज असल्याचे जाणवते. बचत गटामुळे महिलांना रोजगाराची संधी मिळून त्यातून मिळणाऱ्या उत्पन्नावर त्यांच्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह भागविला जाऊ शकतो. तसेच कुटुंबाला येणाऱ्या वेळोवळी अडीअडचणींचे निराकारण सुध्दा बचत गटातून करता येते. यातून महिला आर्थिक सशक्तीकरणासाठी बचत गट महत्त्वाची भूमिका बजावतो.

- गटातील सभासद हे स्वेच्छेने सभासद झालेले असतात.
- सभासद कमी उत्पन्न गटातील असल्यामुळे ते काटकसर करून बचत करतात. त्यामुळे सभासदांची काटकसर वृत्ती जोपासली जाते.

- सभासद हे नियमित बचत, पतनिर्मिती व कर्ज व्यवहार यामुळे आर्थिक देवाण-घेवाणच्या बाबतीत सक्षम बनतात.
- महिला बचत गटांना जो लाभ होईल त्याचे सभासदांना समान वाटप केले जाते.
- बचत गटाची नियमावली ही स्वनिर्मित व सुलभ असावी.
- स्वयंसहाय्यता गटात सभासदांना व्यावसायिक प्रशिक्षण व त्यांचे सतत प्रबोधन केले जाते.

3) राजकीय वैशिष्ट्ये

महिलांना पूर्वी राजकारणात स्थान दिले जात नव्हते, परंतु भारतीय राज्यघटनेनुसार महिलांना राजकारणात 33 टक्के आरक्षण लागू करण्यात आलेले आहे. त्यामुळे महिलांना पुरुषांच्या बरोबरीने राजकीय क्षेत्रात कामगिरी करता येत आहे.

- गटात लोकशाहीचे मूल्ये जपली जात असून गट सक्षम होतात.
- प्रत्येक सभासदाला नेतृत्व करण्याची संधी मिळते. त्यामुळे सभासदांमध्ये नेतृत्व गुण विकसित होतात.

· गटात सर्व समान असून राजकीय प्रभाव व धार्मिक दडपणास गट बळी पडत नाही.

· स्थानिक स्वराज्य संस्थेतील राजकारणात महिलांचा सहभाग वाढत आहे.

4) व्यावसायिक वैशिष्ट्ये

स्वयंसहाय्यता बचत गटाची निर्मिती केल्यामुळे महिलांना एकत्रित येऊन स्वयंरोजगार करण्याची संधी मिळत आहे. त्यामुळे त्यांचे व्यवसायातील धाडस व कार्यक्षमता वाढत आहे. तसेच महिलांचे कुटुंबाला आर्थिक लाभ मिळत आहे. त्यामुळे आजची स्त्री ही व्यावसायिक बनत चाललेली आहे. तसेच पुरुषांच्या बरोबरीने ती सुद्धा उद्योग व व्यवसाय करू शकत हे सिद्ध होत आहे.

· महिलांचे व्यावसायिक कौशल्य व धाडस वाढत आहे.

· महिलांना व्यवसाय व लघु उद्योग करण्यासाठी शासकीय स्तरावरून प्रशिक्षण दिले जाते.

· गटांना कमी व्याजदरात राष्ट्रीयकृत बँकेकडून कर्ज पुरवठा केला जातो.

· अल्पशा व्याजदरात जिल्हा उद्योग केंद्र व खादी ग्राम उद्योगाकडून कर्ज सुलभपणे दिले जाते.

- महिलांच्या उद्योग करण्याच्या क्षमतेनुसार नाबार्डकडून कर्ज उपलब्ध केले जाते.
 - उत्पादित मालाची शासकीय स्तरावरून विक्री केली जाते.
-

➤ बचत गटाची रचना:

१ वस्तीतील / एकाच गावातील . काही महिलांनी एकत्र येवून बचत गटाची संकल्पना समजून घेणे

२ सर्व जात पात धर्म पंथ .इत्यादी भेदभाव असू नये.

३ परंतु .मागासवर्गीय महिलांना विशेषता सामावून घेणे

४ बचत गटात .शिक्षणाची कोणतीही अट नाहीपरंतु . सुशिक्षित व तरुण महिला असल्यास पुढे फायदा होवू शकतो

महिला सभासदांची.संख्या कमीतकमी ७ ते ८ असावी . जास्त सभासद असल्यास अधिक चांगले.

६ बचतगट .कोणत्याही राजकीय पक्षाशी जोडला जावू नये याची काळजी घेणे

७ बचत गटाच्या महिलांनी मिटिंग साठी . कोठे एकत्र भेटायचे ते ठिकाण ठरवावे.

ॢसर्व संमतीने.. बचत गटाचे नाव ठरवावे.

९. दर महिन्याला कितती रक्कम जमा करावयाची हे ठरवावे.

१०बचत . गटाची नियमावली ठरवावी

➤ बचतगटांना शासनाने पुरविलेले फायदे व योजना-

- ग्रामविकास विभागाच्या ग्रामीण स्वरोजगार योजनेतील प्रकल्प संचालक, जिल्हा ग्रामीण विकास संस्था व पंचायत समितीचे गटविकास अधिकारी यांना स्वयंरोजगारासाठी दहा हजार रुपयांचे अनुदान दिले जाते. आणि २५,००० रु.चे कार्य भांडवलदेखील दिले जाते
- नगरपालिका प्रशासनाचे आयुक्त व संचालक बचत गटांना सुवर्ण जयंती शहरी रोजगार योजनेत राष्ट्रीयकृत बँकांच्या माध्यमातून कर्जाच्या रूपात १.२५,००,००० रुपये प्रदान करतात.
- आयुक्त व संचालक यांच्या सुवर्ण महोत्सवी नागरी रोजगार योजनेत उपायुक्त, महानगरपालिका व मुख्य अधिकारी, महानगरपालिका प्रशासन दारिद्र्य रेषेखालील लाभार्थ्यांना १%% स्वयंरोजगार प्रदान करते. ७५०० रुपये सरकारने दिले आहेत आणि जास्तीत जास्त ,०००,००० चे कर्ज शासनाने दिले आहे.
- बचत गटांच्या गट बचतीवर अवलंबून राष्ट्रीयकृत बँका १: २ ते १: ४ च्या टप्प्यांत अनुदान देतात.
- बचत गटांच्या गट बचतीवर अवलंबून आपल्या देशातील सहकारी बँका बचत बचत १: १ ते १: ४ च्या प्रमाणात अनुदान देतात.

- स्टेट बँक ऑफ इंडिया बचत गटातील गटाच्या सदस्याला 7.75% व्याज दराने कर्ज देते. रक्कम रु. 50 हजार आणि रु. 25 हजार

➤ बचत गटांचे फायदे-

1. गट एकत्र काम करत असल्याने बचत आणि काटकसरीची सवय आहे. बचत गट त्यांचे पैसे स्वतःच संकलित करतात आणि ते जतन करतात जेणेकरून त्यांना पैशाची सर्वात जास्त गरज असते तेव्हा सावकारांकडून कर्ज घ्यावे लागत नाही.
2. कर्ज लवकर वितरित केल्यामुळे गटातील सदस्यांना पैसे वाचवण्याची आणि बँकेच्या व्यवहारांशी परिचित होण्याची सवय निर्माण होते.
3. गटाचे सदस्य आपापसांत परस्पर सहकार्य आणि विश्वास विकसित करतात.
4. कर्जाच्या तुलनेत बचत गटांना कमी व्याज दरावर आर्थिक मदत मिळू शकते.
5. आर्थिक समस्या अगदी सहज सुटल्या जातात कारण एसएचजीआरने बँकांकडून सहज सहज आर्थिक मदत केली.
6. सभासदांना अगदी कमी व्याजदराने अंतर्गत कर्ज देखील मिळू शकते.
7. महिलांसाठी ही मोहीम विशेषतः महत्वाची आहे कारण त्यांना घराबाहेर पडून नवीन गोष्टी शिकायला मिळतात.
8. महिला बचत गटात काम करूनही स्वावलंबी बनतात.

9. यामुळे आर्थिक व्यवहाराची जाणीव वाढण्यास मदत होते ज्यामध्ये बचत, कर्ज घेणे आणि पैसे परत देण्यासह महिलांचा आत्मविश्वास वाढतो.
10. गटाच्या सदस्यांना सरकारकडून इतर लोककल्याणकारी योजनांची जाणीवही मिळते. परतफेड करण्याची सवय ग्रुपच्या सदस्यांमध्ये विकसित होते.
11. बचतगटाला एका वर्षा नंतर हजारो रुपये मिळतील आणि त्यांना व्यवसायासाठी जास्तीत जास्त 25,000 रुपये कार्यरत भांडवल रोख पत मिळू शकेल. बचत गट दारिद्र्य रेषेखालील Rs.1.25 लाख किंवा त्याहून कमी असेल 50% नाही.

बचतगटाची नियमावली-

हि नियमावली केवळ मार्गदर्शक तत्व म्हणून दिली आहेत. संबधित बचत गट त्यात आपल्या गरजे प्रमाणे बदल करू शकतात.

फक्त सुरवातीलाच नियमावली तयार केली असल्यास , व त्याची सर्व सभासदांना पूर्व कल्पना दिली असल्यास, नंतर वादविवाद होणार नाही. परंतु नियमांची अंमलबजावणी करताना माणुसकी, सहकार ह्यांचाहि विचार करावा.

१. प्रत्येक सभासदांनी मीटिंगला शक्यतो हजर राहून चर्चेत सहभाग घ्यावा. हजर राहू न शकल्यास , तसे आधीच कळवावे.

सतत तीनपेक्षा अधिक मिटिंग्स ना सभासद हजर ना राहिल्यास त्याची उमेदवारी रद्द करावी.

२. सभासदानमधून अध्यक्ष , सेक्रेटरी व खजिनदार अश्या तीन पदांची नेमणूक करावी. जर जास्त उमेदवार वरील पदांसाठी

उत्स्तुक असतील तर लोकशाही पद्धतीने निवड करावी. खजिनदार शक्यतो सुशिक्षित असावा. खजिनदार अशिक्षित असल्यास,

तिने सुशिक्षित महिलेची मदत घ्यावी.

३. वरील पदे फक्त एक वर्ष कालावधी करिता असावी. पुढील वर्षी परत नवीन उमेदवारांची निवड करावी.

४. खजिनदारने प्रत्येक सभासदान कडून ठरवलेली रक्कम गोळा करावी. व ती बँकेत भरून त्याची पोच पावती सर्व सभासदांना मीटिंग मध्ये दाखवावी.इतर आर्थिक बाबींवर सुद्धा चर्चा घडवावी व सर्वसंमत ठराव आमलात आणावा.त्यावर सर्वांच्या सह्या असाव्यात.

५. बँकेतील आर्थिक व्यवहार शक्यतो वरील पैकी दोन पदाधीकारांच्या सहीने व्हावा.

६.मीटिंग मध्ये शक्यतो बचत गटाची मागील वाटचाल, पुढील कार्यक्रम व त्यासाठी आखावी लागणारी कामाची मांडणी या वर चर्चा करावी.व्यक्तिगत हेवेदावे यांची चर्चा करू नये. परंतु गावा संबधी च्या अडीअडचणींची चर्चा आवश्यक करावी,त्यावर मार्ग सुचवावे व ते संबंधित अधिकार्यांना कळवावे.

खजिनदार आर्थिक बाबीचे व्यवहार करणे ,त्याचा हिशोब ठेवणे व तो वेळोवेळी सर्वासमोर मांडणे हे कार्य करत असतात.सेक्रेटरी मागील प्रगतीचा आढावा घेणे, पुढील पावूल वाटेसाठी चर्चा घडवून मार्ग ठरवणे हे कार्य करत असतात.

अध्यक्ष सर्वच सभासदांची मत जाणून घेणे, सभासदांमध्ये सामोपचारांची जाणीव निर्माण करणे, पुढील कार्यक्रमा साठी मार्गदर्शन करणे इत्यादी कार्य करत असतात.

बचतगट कसा स्थापन कराल?

एखादया नवीन संकल्पनेची सुरुवात करणे अवघड नाही, पण ती कल्पना सतत चालू ठेवणे आणि पूर्ण करणे ही मात्र अवघड गोष्ट आहे. एखादे मूल चालायला शिकताना जसे पडते तसेच एखादी नवीन कल्पना राबवताना होते. मूल चालायला शिकत असते तेव्हा प्रथम बसते, रंगते, मग उभे राहू बघते. कधी कधी धडपडते, खाली पडते, नंतर अडखळत पावले टाकते. पण एकदा 'चालणे' शिकल्यावर मात्र पाळायला लागते आणि घरभर धावते. तसेच नवीन कामाच्या बाबतीतही घडते. सर्व प्रगती एका दमात होऊ शकत नाही. ध्येय गाठण्यासाठी धीर धरावा लागतो. वेळ खर्च करावा लागतो. प्रयत्न नेटाने करावे लागतात, तेव्हाच ध्येय साध्य होऊ शकते.

बचतगटाच्या स्थापनेमध्ये गटाचे पैसे गुंतविलेले असतात, गटातील लोकांची धडपड व प्रयत्न यांचाही बराच मोठा वाट असतो म्हणून अगदी सुरुवातीपासून ते कार्य त्या लोकांचेच असणे आवश्यक आहे. आता आपण बचतगटाच्या स्थापनेमध्ये कोणत्या पायऱ्या आवश्यक आहेत, ते बघू या.

१. प्रेरणा

प्रेरणा हीच बचतगटाची गुरुकिल्ली आहे व सुरुवातीला तर तिचे फारच महत्त्व आहे. काही महिला बचतगट स्थापन करण्यास अगदी सहज प्रेरित होतात, कारण त्यांच्या मनात एक अशी आशा दडलेली असते, की ह्या बचतगटाच्या

कामामुळे आपणास बाहेरील पैशांची मदत मिळेल. पण काही महिला मात्र त्यांना खरोखर पैशाची गरज असूनही बचतगटाच्या कामापासून दूरच राहतात. कारण त्यांना वाटते, की बचतगट हे पैसेवाल्यांचे काम आहे, आपले नाही. ज्यांच्याकडे पैसे आहेत व वेळ आहे त्यांनीच हे करावे. आपण त्या भानगडीत कशाला पडायचे? आपल्यासाठी हे नाही. आपल्याजवळ बचत करायला पैसे आहेत कुठे? त्यामुळे बचतगटात सामिल होण्याची आपली लायकीच नाही असे त्यांना वाटते. काही महिलांना मागच्या वेळी अशाच तऱ्हेच्या भिशी वगैरे गोष्टींचा काही वाईट अनुभव आलेला असतो, त्यामुळे मागील अनुभवाच्या धसक्याने त्या परत यात भाग घ्यायला तयार होत नाहीत.

ह्या सर्व प्रकारच्या महिलांना बचतगट म्हणजे काय, तो कसा स्थापन करावा आणि कशासाठी स्थापन करावा हे स्पष्ट करून सांगणे, ही पहिली पायरी होय. कुठल्याही प्रकारे हा उद्देश सफल करावयाचा असेल तर लोकांचा सहभाग व चर्चा आणि शंका निरसन करणे हे फार गरजेचे आहे.

एखाद्या चांगल्या तऱ्हेने काम करणाऱ्या बचतगटाचा कार्यकर्ता दुसऱ्या बचतगटाची स्थापना करण्यास लोकांना फार चांगल्या प्रकारे प्रेरित करू शकतो व स्वतःच्या बचतगटाचे उदाहरणही दाखवू शकतो.

२. गटाची स्थापना

एखादा १० ते २० महिलांचा गट बचतगटाची स्थापना करण्यास तयार झाला, की त्यांची स्वतंत्र सभा घ्यावी. ह्या सभेत बचतगटाची कल्पना, नियम, अटी, कामकाज व्यवस्थितपणे समजावून सांगणे ही दुसरी पायरी होय. त्यांनी नंतर बचतगटाच्या उद्घाटनाची तारीख ठरवावी. एवढे जरी केले, तरी गटातील सभासदांना खऱ्या अर्थाने कार्यपद्धती व तिचे परिणाम लक्षात येतातच असे नाही. त्यासाठी प्रत्यक्ष अनुभव घेण्याची गरज असते. पुष्कळ खेडेगावांत असेच घडते, म्हणून पहिले ६ महिने कामाचा अन्यभाव मिळवण्यासाठी राखून ठेवावे लागतात व बचतगटाचे कार्य करणे शक्य आहे का, ते आजमावून बघावे लागते.

३. सुरुवातीची सभा

गटाला सर्व नियमांचे आकलन झाल्यावर (प्रकरण ५ पहा) त्यातील लोक बचतगटाच्या स्थापनेस मान्यता देतात. ही तिसरी पायरी होय. या सभेत गटप्रमुखांची निवड होते, तसेच नेहमी महिन्यातील कोणत्या वारी सभा घ्यायची तो वर आणि वेळ ठरवली जाते (परिशिष्ट १ पहा) पहिले १० महिने हिशेब सध्या वहीवरच लिहिले जावेत.

४. तिमाही मूल्यांकन

दर तीन महिन्यांनी कामकाजाचे मूल्यांकन करणे ही एक आवश्यक पायरी आहे. (पहा : बचतीच्या मूल्यमापनाची मार्गदर्शक तत्त्वे – पण २१) सभासदांनी नियमांचे पालन केले नाही, पैसे वेळेवर भरले की नाही हे पाहावे. तसेच सर्व

सभासदांना एकत्र गटात काम करणे आवडते की नाही, ते पहावे. सभासदांचे एकमेकांशी जमते की नाही ते पहावे.

५. बचतगटाची स्थापना

पहिल्या १० महिन्यांनंतर म्हणजे प्रत्यक्ष अनुभव घेतल्यानंतर सभासदांना आपण नियमांचे पालन करू शकतो की नाही, हे कळू शकते. या वेळी जर सभासदांची इच्छा असेल तर बचतगटाची रीतसर पुन्हा स्थापना होऊ शकते.

अ) जर गट विसर्जित करण्याचा सर्व सभासदांचा विचार असेल तर

- कर्ज रकमा परत करण्याची तारीख ठरवली जावी.
- त्या तारखेला सर्व मुद्दल व व्याज सारख्या प्रमाणात सर्व सभासदांना वाटून पहिला गट विसर्जित करावा.

ब) जुन्या गटातील काही सभासदांना नवीन सभासद घेऊन पुन्हा बचतगटाची स्थापना करण्याची इच्छा असेल, तर ते तसे करू शकतात व त्यांचे हिशोब लेजरवर सरळ लिहू शकतात, कारण त्यांनी मागील ६ महिन्यांचा कामाचा अनुभव असतो.

विसर्जित गटातील महिलांना वाटले, की आपली आतापर्यंतची बचत नवीन गटातच गुंतवावी, तर तसे करावे. मात्र त्यामध्ये नवीन सभासद घेतल्यास त्यांच्याकडून पूर्वीच्या सभासदांच्या रकमेएवढी रक्कम घ्यावी.

क)जर महिलांना पुन्हा बचतगट हवा असेल, तर पुन्हा सभा भरवून मन्यता घ्यावी व पूर्वीचे ६ महिन्यांचे सर्व हिशोब

लेजरवहीवर उतरून काढावे.तसेच पासबुकात त्यांच्या नोंदी कराव्यात.

६. नियमित सभा

पुढच्या सर्व सभांमध्ये नियमांचे पालन करून आर्थिक शिस्त पाळली गेली पाहिजे. अशी आर्थिक देवाणघेवाणीची शिस्त पाळली, तरच बचत गटाचे कार्य सुरळीतपणे चालू शकते. आर्थिक बाबी सोडून इतरही मदतीचे उपक्रम हा बचतगट हाती घेऊ शकतो व अशा उपक्रमांमुळे बचतगटाच्या कामात रस निर्माण होतो. उदा. परसबाग, रोपवाटिका, साक्षरता, आरोग्य-शिक्षण इत्यादी.

७.जास्तीच्या निधीचा वापर

कर्ज पुरवठा होऊन उरलेला पैसा इतर कामांत गुंतवून त्यावर नफा मिळवणे शक्य आहे का, याबद्दल चर्चा करून अशी कामे हाती घेता येतील. जेचा सभासदांना स्वतःच्या कामात रस वाटतो व आत्मविश्वास जाणवतो तेच त्या इतर महिलांना प्रेरणा देऊ शकतात.

८. परस्पर सहकार्य

आपल्या बचत गटाकडे जेव्हा जास्तीचे पैसे शिल्लक राहतील, त्या वेळेस आपल्यासारख्या इतर गटांना तुम्ही कर्ज देऊ शकता.

बचतगटाच्या मूल्यमापनाची मार्गदर्शक तत्त्वे-

(ही फक्त मार्गदर्शनासाठी आहेत. प्रत्येक गट स्वतःच्या गरजेनुसार कोणत्या बाबींना अधिक महत्त्व देणे आवश्यक आहे ते ठरवू शकतो व स्वतंत्र पद्धतीने स्वतःच्या गटाच्या कामाचे योग्य ते मूल्यमापन करू शकतो.)

मूल्यमापन नियमितपणे करावे. सुरुवातीस तिसऱ्या व सहाव्या महिन्यात आणि नंतर स्वतः आखलेल्या नियमानुसार, मूल्यमापनासाठी खालील मुद्दे महत्त्वपूर्ण आहेत

१) कामातील शिस्त

सभासदाची नियमित व वेळेवर हजेरी

वेळेवर पैशाचा भरणा

व्याज व कर्ज यांची वेळेवर परतफेड

२) ज्या कामासाठी कर्ज घेतले गेले, त्याच कामासाठी ते वापरले गेले की नाही हे पाहणे.

३) हिशोब लिखाण व्यवस्थित आहे की नाही ते पहाणे.
सर्वसाधारणपणे सर्व सभासदांना हिशोब वाचता आला पाहिजे
आणि समजला पाहिजे.

४) बचतीशिवाय सभासदांसाठी फायदेशीर असणारी इतर कार्ये,
ज्यासाठी ते नियोजन करून एकत्रित काम करू शकतील.

उदा. रोपवाटिका, सुधारीत चूली, परसबाग, साक्षरता इ.

५) कर्जाचा इतर कारणांसाठी विचार होऊ शकतो का?
(उदा. जीवनमान उंचवण्याकरिता वैयक्तिक उत्पन्नाचे
व्यवसाय.)

६) प्रशिक्षकाचे गटाविषयी मूल्यमापन.
सुरुवातीच्या मिटिंग मध्ये चर्चेचे विषय

या मिटिंगमध्ये गावातील जास्तीत जास्त महिला सहभागी
व्हाव्यात. त्यांच्यात पुढील मुद्द्यांवर चर्चा व्हावी

- कुटुंबाला येणाऱ्या सर्वसामान्य अडचणी.
- पैशाची गरज कशी भागविली जाते?
- आकस्मिक आर्थिक गरज भागविण्याचे इतर काही उपाय आहेत काय?
- महिला बचतगट स्थापन करावा काय?
- या गटामुळे काय काय होऊ शकते?
- गटाची स्थापना करण्यास विरोध होईल काय?
- असल्यास तो कसा दूर करता येईल?
- किती महिलांचा गट असावा त्याची कार्यपद्धती काय असावी?
- गट केचापासून स्थापन करावा?

बचतगटाच्या हिशोब ठेवण्याची पद्धत-

सभासदांचा पैसा बचतरूपाने गटाकडे एकत्र येतो. कर्ज म्हणून गटाकडून तो परत काही सभासदांकडे जातो. काही पैसा शिल्लक राहतो. जमा – त्यातून खर्च व राहिलेली शिल्लक – किती सोपे आहे हिशोब ठेवणे.

स्वावलंबी बचतगट हा पूर्णपणे विश्वासाच्या, भरवशाच्या पायावर उभा आहे. आणि त्या करिताच तुम्हांला पैसा न् पैशाचा चोख हिशोब ठेवणे जरूरीचे आहे. देवाघरचे- पावसाचे पाणी कसे नितळ अन् स्वच्छ असते तसा तुमचा हिशोब पाहिजे. खूप सोपी रीत आहे. कशी ती पाहू – तुमच्याजवळ आम्ही छापलेली हिशोबाची वही आहे. त्यामध्ये चार भाग आहेत.

१. महिन्याचा जमाखर्च

२. प्रत्येक सभासदाचे खातेपान

३. महिन्याच्या संक्षिप्त तपशील

४. बँकेच्या किंवा इतर संस्थेकडून घेतलेल्या कर्जाचा

तपशील.

. महिन्याचा जमाखर्च

- महिना लिहा.
- डाव्या बाजूला पानावर सभासदांची नावे लिहा.
- 'येणे' (Receivable) मध्ये तीन भाग आहेत.
 - बचत म्हणजे प्रत्येक महिन्याची जी (वर्गणी) बचत रक्कम ठरली असे, ती प्रत्येकाच्या नावासमोर लिहून घ्या.
 - कर्ज कॉलममध्ये त्याला पूर्वी दिलेले कर्ज लिहा.
 - तिसरा कॉलम व्याज - कर्जावरील व्याज जे ठरले असेल ते लिहा. जसे महिन्याला २% . ३% प्रमाणे (बचतीला प्रथमच सुरुवात असेल, तर कर्ज व व्याज काहीच येणार नाही.

हिशोब ठेवणाऱ्यास सूचना :- तुमच्या बचत गटाची मिटिंग सुरु होण्यापूर्वीच 'येणे' चे कॉलम तुम्ही लिहून तयार ठेवा.

उजव्या बाजूस जमा (Receipt) आहे.

पहिला कॉलम 'बचत' म्हणजे डाव्या बाजूला जी रक्कम लिहिली आहे, ती सभासदाने दिल्यानंतर या कॉलम मध्ये लिहा.

बचत वेळेवर भरली नसल्यास त्या वरील 'दंड' जो ठरला असेल तो दुसऱ्या कॉलममध्ये वसूल करून लिहा.

त्याचप्रमाणे कर्ज व व्याज काही जमा केले, तर त्याप्रमाणे लिहा.

- 'दिलेल्या कर्जाचा' आपण नंतर विचार करू.

• आता चालू महिन्याच्या हिशोबाचा सारांश अगदी उजव्या बाजूस लिहू.

‘मागील शिल्लक’ काही असेल तर लिहा.

त्यानंतर जमा बाजूच्या सर्व रकान्यांची एकूण रक्कम खालच्या कॉलम्स मध्ये येईल ती याप्रमाणे लिहा.

- एकूण बचत जमा
- दंड
- कर्ज वसूल
- कर्जावरील व्याज
- . इतर जमा

या सर्वांची बेरीज ‘एकूण जमा’

वरील इतर जमा म्हणजे बचत, दंड, कर्जावरील व्याज, याच्या शिवाय जमा होणारी रक्कम, उदा. देणगी, धंद्यातील नफा, बँकेकडून घेतलेले कर्ज, बँकेच्या पुस्तकात जमा झालेले व्याज, इत्यादी

^ आता आपल्याकडे पैसे जमा झाले आहेत. गटामध्ये जो निर्णय होईल त्याप्रमाणे सभासदांना कर्ज देणे व ते जमा बाजूला जो कॉलम आहे ‘दिलेले कर्क’ त्यामध्ये दिलेल्या सभासदांसमोर लिहिणे व त्याची जी बेरीज आहे ती नंतर खालील ठिकाणी मांडा

- दिलेले कर्ज

- इतर खर्च (झाला असल्यास)
- 'दिलेले कर्ज' व 'इतर खर्च' यांची बेरीज करा व ती वरील एकूण जमामधून वजा करा. राहिल ती शिल्लक.

इतर खर्च म्हणजे, बैठकीचा चहापाण्याचा खर्च, स्टेशनरी खरेदी, इत्यादी.

टीप – महिन्याचा हिशोब लिहितेवेळी एखाद्या सभासदाने जर बचत रक्कम भरलेली नसेल तर ती रक्कम सभासदाच्या नावासमोर 'दिलेले कर्ज' मध्ये लिहा आणि त्यावर व्याज पण आकारण्यात येईल.

हा झाला महिन्याचा जमाखर्च.

• २. सभासदांचे खातेपान

- प्रत्येक सभासदांच्या नवे एक स्वतंत्र पण उघडा.
- 'खाते नाव' लिहिले आहे त्याचे समोर एकाचा सभासदाचे नाव लिहा. यामध्ये दुसऱ्या कोणाचेही नाव अथवा रक्कम लिहिली जाणार नाही. त्यापुढे खाते क्रमांक लिहा.
- पहिल्या कॉलममध्ये तारीख लिहा (बैठकीची तारीख).
- त्यानंतर त्या सभासदाने जमा केलेली बचत रक्कम 'बचत' मध्ये लिहा.
- तिसऱ्या कॉलममध्ये त्यास नवीन कर्ज दिले असल्यास लिहा.
- पूर्वीच्या कर्जापैकी जी रक्कम बचतगटाकडे जमा केली असेल, ती चौथ्या कॉलममध्ये लिहा.
- आता 'मागील एकूण येणे', अधिक नवीन दिलेले कर्ज, वजा 'कर्ज जमा' जे येईल ते 'एकूण येणे' मध्ये लिहा.
- बचतीची रक्कम स्वतंत्र राहू द्या. तिचा या कर्जाच्या कोणत्याही कॉलमशी संबंध देऊ नका.
- या नोंदी सभासदांना समजावून सांगा व त्यांची सही घ्या.

. ३. महिन्यांचा संक्षिप्त तपशील

. हे पण उघडल्यावर प्रथम महिना लिहा.

त्यानंतर अनुक्रमे 'कर्जदार सभासदांची नावे' व नावावर कर्ज' जे कॉलम्स आहेत. हे लक्षात ठेवा, की हे कॉलम्स आहेत. हे लक्षात ठेवा, की हे कॉलम्स भरताना तुम्ही एक करायचे की सभासदाचे खाते पान उघडायचे व त्यामध्ये 'एकूण येणे' जे लिहिले असेल, ते या ठिकाणी लिहायचे. (ज्यांचे नावावर कर्ज येणे आहे, फक्त तीच नावे या ठिकाणी लिहा.)

सभासदांची नावे व रक्कम लिहून झाल्यानंतर 'आतापर्यंतचा खर्च'त्या खाली लिहा.

'आतापर्यंतचा खर्च' म्हणजे मागील महिन्यापर्यंत झालेल्या 'आतापर्यंतच्या खर्चात' या महिन्याचा 'इतर खर्च' मिळवा व लिहा.

नंतर तुमच्याकडे असलेली शिल्लक लिहा. (हातातील +बँकेतील)

या सर्वांची बेरीज करा म्हणजे 'एकूण रक्कम (अ)' तयार होईल.

हे सर्व केल्यानंतर तुम्हाला कोणी विचारले, की तुमचा गट सुरु झाल्यापासून किती रुपयांचा व्यवहार केलात तर एका क्षणात तुम्ही सांगू शकाल की इतक्या सभासदांकडून इतके येणे आहे. खर्च आतापर्यंत एवढा झाला आहे व शिल्लक इतकी आहे. बचतगटाचे पूर्ण चित्रच तुम्ही उभे करू शकता.

हे खाली दिलेले जडन रकाने आहेत ते फक्त ताळा करण्याकरिता आहेत. सरावाने ते जमतील फक्त त्यातील एकूण रक्कम व एकूण बेरीज यावर लक्ष ठेवा.

• याच पानावर खाली दोन रकाने दिले आहेत त्याचा उद्देश फक्त ताळा करण्याकरिता आहे. आपण या महिन्यात जे लिहिले आहे, ते मागील महिन्याच्या हिशोबाची ताळा करून पाहण्याकरिता आहे. ते बरोबर आले म्हणजे आपण मांडलेला हिशोब शंभर टक्के बरोबर आहे.

- प्रथम चालू महिन्याची रएकूण 'बचत जमा' लिहा.
- त्याखाली 'दंड', 'कर्जावर व्याज' व 'इतर जमा' लिहून त्यांची 'एकूण बेरीज (ब)' करा,
- मग संक्षिप्त तपशिलाची 'एकूण रक्कम (अ)' खालील कॉलम मध्ये लिहा.
- त्यातून 'एकूण बेरीज (ब)' वजा करा.
- जी रक्कम राहिल, ती गेल्या महिन्याच्या 'एकूण रक्कम (अ)' शी जुळायला हवी.

आम्हास खात्री आहे, की हिशोब तपासनीस-ऑडिटर सुद्धा तुमची चूक काढू शकणार नाही. (मात्र एक काम करा - लिहिण्यापूर्वी कॉलम नीट वाचा, मगच आकडे लिहा. पहिले एक- दोन महिने शिसपेन्सिलने लिहिले तरी चालेल म्हणजे ब्रॅने चूक दुरुस्त करता येईल.

- ४. बँकेच्या किंवा इतर संस्थेकडून घेतलेल्या कर्जाचा तपशील

बचत केली महिलांनी, रुपया रुपया जमवला, नेऊन घातला बँकेत,
वापर केला पैशांचा, उभा राहिला जोडधंदा, पैसा हातात राहिला औदा ॥

राष्ट्रीय कृषी आणि ग्रामीण विकास बँक (NABARD) व रिझर्व
बँक यांचे परिपत्रकानुसार बँकांना आदेश देण्यात आले आहेत,
की स्वयंसेवी संस्था आणि स्वावलंबित अल्पबचत गट (नोंदणी
झालेले किंवा न झालेले) यांच्या मार्फत खेड्यातील गरीब
लोकांना पतपुरवठा उपलब्ध करावा.

ही पत निर्माण होण्याकरिता गटाने कमीत कमी १ महिने
आपला कारभार लोकशाही पद्धतीने केलेला असावा. त्यांचे
हिशेब व्यवस्थित असावेत.

त्याचप्रमाणे इतरही काही संस्थांकडून अल्पबचत गटास कर्ज
मिळण्याची शक्यता असते. त्याकरिता आपल्या हिशोबाच्या
पुस्तकात चौथ्या भागात त्याचा हिशोब ठेवण्याकरिता सोपी
पद्धत दिलेली आहे. कसे तर पाहू.---

- चौथ्या भागामध्ये पण उघडल्यावर ज्या बँकेकडून अथवा
संस्थेकडून कर्ज घेतले असेल, ते नाव लिहा. किती रुपये
कर्ज घेतले, कोणत्या तारखेस घेतले, व्याजदर व किती
मुदतीचे आहे, परतफेडीची एकूण रक्कम आणि
परतफेडीची मासिक हप्ता किती आहे, तो लिहा.
- त्यानंतर खाली हिशोब लिहिण्याकरता मुख्य तीन कॉलम्स
आहेत.

- परतफेडीची तारीख : ज्या दिवशी कर्जफेडीचा हप्ता भरला असेल ती तारीख लिहा.
- व्याजासह परतफेड रुपये दुसऱ्या कॉलम मध्ये लिहा.
- तिसऱ्या कॉलममध्ये दोन भाग आहेत. पहिला भाग – मुद्दल बाकी/ यात सुरुवातीचे मुद्दलामधून दर महिन्याची मुद्दल परतफेड वजा करत जा व लिहा. दुसरा भाग – व्याजासह परतफेड. यात व्याजासहित परतफेडीच्या रकमेतून दर महिन्याची एकूण परतफेड वजा करत जा व लिहा व वर्षाच्या शेवटच्या महिन्यात (मार्च) कर्जफेड किती बाकी आहे, ते बँकेच्या अधिकाऱ्यांना विचारून लिहा.

मार्च महिन्यामध्ये जी कर्जफेड बाकी असेल, ती रक्कम आपण वर्षअखेर हिशोब करताना विचारात घेऊ. त्याकरिता नवीन पान घेण्याची जरूर नाही. मात्र पहिले कर्ज फिटल्यानंतर नवीन कर्जास नवीन पानावर सुरुवात करावी.

परिशिष्ट ३, भाग ४ मध्ये, आपण बघू शकाल की महाराष्ट्र बँकेकडून दि. ५-१-९७ रोजी द.सा.द.शे. १०.५% व्याज दराने तीन वर्ष मुदतीसाठी रु. ५०००/- कर्ज घेतले असून तीन वर्ष मुदतीत आपणास रु. ६५७६/- परत करावे लागतील, त्याचा मासिक हप्ता रु. १८३/- आहे. परतफेडी मध्ये मुद्दल अधिक व्याज अशी रक्कम असते म्हणजे घेतलेल्या रकमेपेक्षा जास्त रक्कम तुम्हास फेडावी लागते. त्याचा हिशोब बँकेचे अधिकारी

करतील. त्यांनी सांगितल्याप्रमाणे पैसे भरणे, एवढेच तुमचे काम.

वर्षाअखेर :

हिशोब लिहिण्याच्या पद्धती आपण शिकलात. पण हे रहाटगाडगे असेच चालू ठेवायचे का? नाही. वर्षाच्या वर्षाला हिशोब पूर्ण करून बँकेचे किती देणे आहे, गटाला व पर्यायाने सभासदांना किती नफा झाला हे कळावयास पाहिजे व परत नवीन पानावर नव्या वर्षाचा हिशोब लिहिणे चालू केले पाहिजे. बँकेचे किंवा इतर संस्थांचे आर्थिक वर्ष मार्च महिन्यात संपते. त्याकरिता आपणही आपल्या बचत गटाचा हिशोब दरवर्षी मार्च महिन्यात पूर्ण करू. तुमचा बचत गट प्रथम कोणत्याही महिन्यात सुरु केलेला असला, तरी मार्च महिन्यात त्या वर्षाचा हिशोब पूर्ण करा व परत त्याच महिन्यात नवीन पानावर नवीन वर्षाच्या नोंदी घ्या. कसे ते आता आपण पाहू-

- . मार्च महिन्यात शक्यतो सर्व येणे वसूल करा. जर ते शक्य नसले तर त्या करिता ज्यांचेकडे येणे आहे त्या रकमा महिन्याला जमा खर्चामध्ये जमा केलेल्या दाखवा.

टीप - या रकमा लाल पेनने लिहा म्हणजे आपल्या लक्षात राहिल की ही रक्कम प्र झालेली नाही. नवीन वर्षाचा हिशोब लिहिताना त्यांचे नावांवर ते कर्ज म्हणून दाखव

खातेपानावर पण जमा केलेल्या दाखवा. आता महिन्याचा जमाखर्चामध्ये तुमची सर्व रक्कम, काही प्रत्यक्ष व काही

कागदोपत्री जमा झाली आहे, म्हणजे शिल्लक (बँकेतील + हातातील) दाखवली गेली आहे.

- त्या रकमेमधून बँकेच्या / संस्थेच्या कर्जाच्या मुद्दलाची जी परतफेड बाकी आहे ती वजा करावी म्हणजे राहिल ती शिल्लक रक्कम गटाची.
- परिशिष्ट ३, भाग १, मार्च १९९७ वर्षाअखेर पहा, उदाहरणात दाखविल्याप्रमाणे आपले पाच सभासद आहेत, निव्वळ शिल्लक रक्कम रु. १६३८/- भागिले सभासदांची संख्या पाच, बरोबर रु. ३२७.६० म्हणजे वर्षाअखेर बचत गटातील प्रत्येक सभासदाची त्यांचे स्वतःचे नावावर रु. ३२७.६० इतकी बचत झाली.
- आता मार्चमध्येच महिन्याच्या जमाखर्चाचे (भाग १) नवीन पान घ्या.

नवीन वर्षाचा हिशोब आपण या पानावर सुरु करू.

- महिना लिहा. "मार्च(नवीन वर्ष)"
- सर्व सभासदांची नावे लिहून घ्या व त्यांच्या नावापुढे जमा बाजूला (उजवी बाजू) मार्चअखेर त्यांची जी एकूण बचत झाली, ती 'बचत' कॉलम मध्ये लिहा.
- त्याचप्रमाणे शेवटी जो कॉलम आहे. 'दिलेले कर्ज', त्यामध्ये ज्यांचेकडे प्रत्यक्ष कर्ज येणे बाकी आहे, (मार्चचा हिशोब पुर करण्याकरिता कागदोपत्री त्यांचे कर्ज आपण जमा दाखविले

होते) व ज्यांना मार्च महिन्यात नवीन कर्ज देऊ, ती रक्कम
त्यांचे नावासमोर लिहा

➤ गटाचे नियम-

1. बचत गटाचे सदस्य केवळ महिला, केवळ पुरुष अथवा मिश्र म्हणजेच महिला पुरुष एकत्र असेही असू शकते. ही संख्या २० किंवा त्यापेक्षा कमी हवी.
2. गटातील प्रत्येक सदस्य ठरलेल्या कालावधीने एकत्र येऊन बचत म्हणून ठराविक रक्कम गटात जमा करतो/ते. हा कालावधी आठवड्यातून एकदा किंवा महिन्यातून एकदा असतो.
3. ही जमा केलेली रक्कम बचत गटातील सदस्यांनाच कर्ज म्हणून मिळते.
4. कर्ज सभासदाने हप्त्या-हप्त्याने बचत गटाला परत करणे अपेक्षित असते.
5. बचत गटाच्या व्यवहारासाठी बचत गटाचे सदस्य - कर्ज द्यायचे का, द्यायचे ठरल्यास किती दराने द्यायचे, कोणाला द्यायचे, परतफेडी विषयी नियम वगैरे ठरवतात.
6. बचत गट ही लोकशाही तत्वावर आधारित रचना आहे त्यामुळे गटातील प्रत्येक सभासदाला समान अधिकार असतो.
7. बचत गटाने पाच सूत्रांचा नियम आमलात किंवा कटाक्षाने पाळला पाहिजे.

➤ वैशिष्ट्ये-

1. बचत गट हे कोठेही नोंदविण्याची किंवा पास करण्याची आवश्यकता नाही. नाबार्डच्या परिपत्रकाप्रमाणे केवळ बचत गटाच्या सदस्यांच्या ठरावाने त्या गटाचे बँकेत खाते काढता येऊ शकते.
2. बचत गटांना बँकेकडून कर्ज मिळावे यासाठी १९९८ पासून केंद्रीय अर्थसंकल्पात आर्थिक तरतूद करण्यात आली आहे.
3. बचत गट काढताना कसल्याही प्रकारचा खर्च येत नाही. ही सेवा पूर्ण मोफत आहे.
4. अशा गटांना राज्य व केंद्र सरकार अत्यल्प व्याजदरावर अर्थसाहाय्य पुरविते. त्या कर्जाची सुलभ दरावर परतफेड करावी लागते.
5. राज्य व केंद्र सरकारने बचत गटासाठी विविध विकास योजना आखल्या आहेत. जसे महाराष्ट्र शासनाने महिला बचत गटांना बँकेतून कर्ज घेताना मुद्रांक शुल्क माफ केलेले आहे ज्यायोगे सुलभ कर्ज पुरवठा होईल.
6. महिला बचत गटामार्फत सभासदांना दिल्या जाणाऱ्या कर्जामुळे सभासद समाजिक व आर्थिक विकासात परिणाम होऊन महिला सक्षम बनले

➤ बचत गटांद्वारे निर्माण झालेली उद्योजकता-

संघटित ताकद व पारदर्शक सहकाराची प्रक्रिया जर एकत्र आली तर विविध प्रकारची उद्योजकता निर्माण होते आणि समाजाच्या प्रगतीला हातभार लावते. या चळवळीतून अनेक प्रकारचे उद्योग जन्माला आले.त्यापैकी काही यशस्वी उद्योग

-

1. सामूहिक दुग्ध व्यवसाय - कोल्हापूर जिल्हयाच्या दुर्गम अशा शाहूवाडी तालुक्यातील मानकरवाडीच्या सरस्वती महिला बचत गटाने दुग्ध व्यवसायाच्या माध्यमातून केवळ ४०० लोकसंख्या असलेल्या या गावाचा कायापालट घडवून आणला आहे.

2. सॅनिटरी नॅपकिन उद्योग -

सोलापूर जिल्हयातील अक्कलकोट जवळच्या जेऊर येथील 'श्री जीवनज्योती महिला विकास बचत' हा सॅनिटरी नॅपकिन बनवणारा महाराष्ट्रातील हा पहिला बचत गट. आज महाराष्ट्रात २५ जिल्हयांत सॅनिटरी नॅपकिन निर्मितीची युनिट्स स्थापन झाली आहेत. शिवाय कर्नाटकात अफजलपुरम् येथे, सिक्कीममधील गंगटोक येथे, बग्गी (हिमाचल प्रदेश), बिहार (कर्नानेपुरम्), छत्तीसगडमधील बिलासपूर अशा अनेक ठिकाणी ही युनिट्स आकार घेत आहेत.

या गटाद्वारे आजकाल शासकीय कार्यालयात सायकल/स्कूटर स्टँड चालविणे, उपहारगृह चालविणे, अंगणवाडीत आहार पुरवणे इत्यादी सेवाही पुरविण्यात येतात.

बचत गटाच्या आधारामुळे गटातील महिलांच्या वैयक्तिक उद्योगांनाही प्रोत्साहन मिळत आहे.

बचत गटाद्वारे करता येणारे उद्योग व व्यवसाय
महिला आर्थिक सशक्तीकरणासाठी बचत गटाची गरज जास्त असल्यामुळे महिलांना उद्योग वा व्यवसाय करता यावे म्हणून शासनाने विविध योजना कार्यान्वित करून रोजगार उपलब्ध केला आहे.

अ. व्यवसाय देणारे उद्योग

- किराणा दुकान चालविणे
- हॉटेल चालविणे
- विमा सेवा केंद्र चालविणे
- रसवंती गृह चालविणे
- लाँड्री व्यवसाय
- मोबाईल दुरुस्ती
- शुश्रूषा सेवा
- पाळणघर चालविणे

ब. शेतीपूरक व्यवसाय

- कुक्कुटपालन
- शेळी व मेंढीपालन

- दुग्धोत्पादन/ दुग्धजन्य पदार्थ
- इमू पालन
- मशरूम शेती
- रेशीम उद्योग
- मत्स्यशेतीव्यवसाय
- कृषि पर्यटन उद्योग
- पशुखाद्य निर्मिती
- गांडूळ खत प्रकल्प
- पापड व लोणचे तयार करणे
- मसाले तयार करणे
- औषधी वनस्पती लागवड
- फळ प्रक्रिया उद्योग
- बेकरी उद्योग
- टोमॅटोन सोया-स्वॉस बनविणे
- वन उत्पादने जमा करणे
- रोपवाटिका
- फूलशेती
- ग्रामीण माती परीक्षक
- कंत्राटी शेती
- कृषिसेवा केंद्र चालविणे
- **क. आधुनिक यंत्राद्वारे उद्योग**
- शेवया मशीन
- मिनी दाळ मिल

- चटणी कांडप यंत्र
- बायो डिझेल प्रोसेसर
- एक्सपिलर
- खवा तयार करण्याची मशीन
- पापड लाटण्याची मशीन

ड. इतर लघु उद्योग

- सॉंदर्यालंकार तयार करणे
- मेणबती तयार करणे
- पेपर प्लेट तयार करणे
- परफ्यूम तयार करणे
- अगरबती तयार करणे
- लाकडी खेळणी तयार करणे
- रेडिमेड गारमेंट तयार करणे
- झाडू तयार करणे
- फर्निचर तयार करणे
- कोल्ड्रीक्स तयार करणे

➤ बचत गटासंबंधी काम करणाऱ्या संस्था-

- चैतन्य(पुणे),
- ज्ञान प्रबोधिनी(पुणे),
- शांतिसंस्कृती(कोल्हापूर),
- संपूर्ण बांबू केंद्र(अमरावती),
- आम्ही आमच्या आरोग्यासाठी (गडचिरोली),
- माता व बालक उत्कर्ष प्रतिष्ठान सोलापूर,
- 'स्व'-रूप वर्धिनी स्वामी विवेकानंद (पुणे)
(नांदेड)सेवाभावी संस्था कलंबर.ब

➤ बचत गटासाठी आवश्यक कागदपत्रे-

- बचत गट व्यवस्थापनासाठी जमा खर्च पत्रक,
- सभासद पुस्तक (पासबुक),
- लेजर, हजेरी वही,
- अहवाल वही (मिनिट बुक)
- अशा नोंद पत्रकाची आवश्यकता असते .
- बचत गट नोंदणी अर्ज कर्ज अर्ज खाते उखडणै

बचत गट

नुसत्या
न करता
गाव गप्पा,
बचतीने
जीवनाचा होईल
सुखी कप्पा।